

закону про торгівлю. Так, лише протягом першої сесії 102-го Конгресу (з 3 січня 1991 – 3 січня 1992 року) на розгляд були винесені законопроекти, які містили пропозиції проти недобросовісної конкуренції аналогічні до передбачених в доповненні "Супер 301". Незважаючи на те, що в жодному з них не згадувалася Японія, ініціатори чітко зазначали, що її зовнішньоекономічна діяльність була головною передумовою розробки цих законопроектів. На наступній сесії, лідер більшості Р. Гелхарт та сенатор Д. Ріглі запропонували ще один законопроект, у відповідності з яким Японія мала скорочувати сальдо торговельного балансу зі Сполученими Штатами на 20% на рік, щоб не змушувати Сполучені Штати вводити обмеження на імпорт японських автомобілів [6, Р.3].

Незважаючи на наявні суперечності в торговельно-економічній сфері адміністрація Дж. Буша загалом продовжувала політику попередніх адміністрацій й надавала пріоритетного значення питанням військово-стратегічного характеру.

Із приходом у 1993 році до Білого дому адміністрації Б. Клінтона американсько-японські відносини продовжували залишатися напруженими – торговельно-економічні суперечності, в тому числі наявність величезного торговельного дефіциту, проблема доступу американських товарів на японський ринок, протекціоністські заходи з боку Японії, що створювали проблеми для двосторонніх відносин протягом всієї каденції попередньої адміністрації. Незважаючи на скорочення на початку 1990-х років сальдо торговельного балансу з 57 до 43 млрд. доларів. У перші роки адміністрації У. Клінтона це питання знову розгорілося з особливою гостротою. Так, наприкінці 1994 року негативне сальдо торговельного балансу з Японією склало 65,6 млрд. доларів – сягнувши найбільшої позначки в історії американсько-японських відносин, подолавши попередній максимум – 1993 року, коли американсько-японський торговельний дефіцит сягнув позначки у 59,3 млрд. доларів [13, Р.2].

Проблеми в економічній сфері не могли не вплинути негативно на розвиток двосторонніх відносин. Так, на розгляд американського Сенату була подана поправка до закону про асигнування на оборону на 1995 рік, яка вимагала виведення всіх американських військ до 2000 року, якщо союзники, включаючи Японію, не візьмуть на себе всі витрати збройних сил Сполучених Штатів на своїй території. Й хоча 18 травня 1994 року Сенат відхилив дану поправку (за проголосувало лише 163 сенатори, в той час як проти висловилися – 260). Проте, питання про розподіл витрат між союзниками в

тому числі в рамках американсько-японського союзу безпеки на цьому не було закрито. В серпні 1994 року в репортажах з Токіо з'явилася інформація, що Японія готується урізати свою фінансову та іншу підтримку американських військ, що розквартировані на її території. Відповідь з боку Сенату була миттєвою, вже 11 серпня 1994 року в поправці до законопроекту про військові асигнування під номером 4650 містилося попередження про "шкідливі наслідки", якщо Японія не виконає свої зобов'язання з тилового забезпечення [11, Р.8]. На додаток в травні 1994 року антимонопольний комітет почав розслідування по відношенню до японських компаній та пригрозив їм санкціями в розмірі 5,9 мільярдів доларів [12, Р.4].

Але розвиток геостратегічної ситуації у Східні Азії протягом 1994–1996 років відсунуло питання торговельно-економічних проблем в американсько-японських відносинах на задній план. Перша північнокорейська ядерна криза, напруження у Тайванській протоці, а також побоювання з приводу майбутньої військово-політичної ролі Китаю підштовхнули обох союзників до розвитку та поглиблення союзу безпеки. Саме ці фактори й продуктували у середині 1990-х років вибору на користь збереження Сполученими Штатами стратегічних відносин із Японією.

1. Игнатушенко С. К. Япония и США: Партнеры и конкуренты / С. К. Игнатушенко. – М., Издательство "Наука", 1970. – С. 11. 2. Там само. – С. 281. 3. Парканский А. Б. Американско-японские противоречия в 80-е гг. – М., "Наука", 1987. – С. 31. 4. Там само. – С. 83. 5. США – Япония: борьба за экономическое лидерство. – М., Институт научной информации по общественным наукам АН СССР, 1991. – С. 8–9. 6. CRS Report for Congress. – 1992. – Р. 3. 7. Там само. – Р. 8. 8. Diplomatic Bluebook 1989 // Japan Ministry of foreign affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1989/1989-contents.htm>. 9. Там само. 10. Japan as Competitor. Commission on US-Japan relations for the Twenty First century. – Commission, 1990. – Р. 1-13. 11. Japan-U.S. Relations: Issues for Congress in the 1990s. – Р. 8. 12. Там само. – Р. 4. 13. Japan-U.S. Relations: Issues for Congress in the 1990s. (October 25, 1995) // CRS Issue Brief. – Washington, Congressional Research Service, 1995. – Р. 2. 14. Japan-U.S. Trade: A Chronology of Major Events, 1980–1990 // CRS Report to Congress (June 20, 1991). – Р. 2. 15. To enhance the competitiveness of American industry, and for other purposes: hearing before the Subcommittee on Economic Stabilization of the Committee on Banking, Finance, and Urban Affairs, House of Representatives, One-hundredth Congress, first session, March 10, 1987. – 569 p. 16. United States-Japan trade relations / Hearings before the Subcommittees on Asian and Pacific Affairs and on International Economic Policy and Trade of the Committee on Foreign Affairs, House of Representatives, Ninety-ninth Congress, first session, April 17; May 9 and 14, 1985. – Р. 152. 17. Там само. – Р. 5.

Надійшла до редколегії 11.04.12

В. Сергієнко, асп.

БЛАГОДІЙНІСТЬ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1864 – 1917)

Стаття присвячена дослідженню благодійності православних церковних братств Лівобережної України в 1864 – 1917 рр. Схарактеризовано здобутки братських організацій за основними напрямками благодійництва. Визначено особливості церковно-громадської благодійності братств під час Першої світової війни.

The article is devoted to the investigation of charity of the orthodox brotherhoods of Left bank Ukraine in 1864 – 1917 y. The attainments of the brotherhood organizations were defined by the main areas of charitable activity. The peculiarities of church-public charity of the brotherhoods during World War I were described.

Благодійність завжди залишалася однією із цілей релігійних організацій, зокрема для православних церковних братств та сестрицтв, що організувалися в Російській імперії на основі "Правил для заснування православних церковних братств" від 8.05.1864 р. Але оскільки традиції церковно-громадські форми благодійності після революційних подій 1917 р були на тривалий період втрачені, нині постало питання їх відродження. У зв'язку

з цим різні аспекти, пов'язані з історією благодійної діяльності православних братств другої половини XIX – початку XX ст набувають актуального значення.

Метою статті є аналіз благодійної діяльності православних церковних братств Лівобережної України в 1864 – 1917 рр.

Джерельною базою для дослідження даної проблеми є, в першу чергу, щорічні звіти братств та інформа-

ція про їх діяльність, що розміщена в періодичних єпархіяльних виданнях. Крім того історію цього питання частково висвітлено в працях таких науковців як О. Безпалько, А. Горілого, А. Єфименко, Н. Полонська-Василенко та інші.

Благодійну діяльність православних церковних братств Лівобережної України можна класифікувати за об'єктами благодійної допомоги (індивідуальна, колективна), за періодичністю (одноразова, систематична), за способом надання допомоги (грошова, матеріальна, здійснення послуг та виконання робіт, дарування або дозвіл на безоплатне (пільгове) використання об'єктів власності братств тощо).

Зокрема, братства Лівобережної України надавали індивідуальну благодійну допомогу. Вони спрямовували своє піклування не на професійних жебраків, які за кримінальним законодавством Російської імперії визнавалися правопорушниками, а на бідних парафіян, що потрапили у скрутне матеріальне становище через незалежні від них обставини (наприклад, стихійне лихо, інші форсмажорні обставини, хвороба, боргова кабала, падіж худоби тощо). Таким чином, братства ставили за мету попередити перехід бідних парафіян до розряду жебраків. Крім того, типовим був підхід, коли у допомозі відмовляли особам, які були схильні до зловживання алкогольними напоями або провадили аморальний спосіб життя чи використовували милостиню не за призначенням.

Так, на території Полтавської єпархії в кінці XIX ст існувало два єпархіяльних братства: Полтавське Свято-Макаріївське та Лубенське Спасо-Преображенське. Полтавському єпархіяльному братству підпорядковувалися всі парафіяльні братства єпархії, за винятком тих, що існували в Лубенському повіті і були підконтрольні та підзвітні Лубенському єпархіяльному братству. На початку функціонування вищезгадані братства визначали пріоритетним сприяння розвитку мережі церковних шкіл, тому благодійність фінансувалася за субсидіарним принципом. Наприклад, за перші 10 років Полтавське Свято-Макаріївське братство витратило на благодійність 1785 руб, а Лубенське Спасо-Преображенське – 1750 руб 72 к. Відповідно за аналогічний період на шкільну справу лише Полтавським Свято-Макаріївським братством виділена майже в 10 раз більша сума – 16111 руб 32 к [3, с. 2005]. Однак варто відзначити, що сприяння братств розвитку освітньої сфери перетиналося із благодійністю, адже складовою допомоги духовним навчальним закладам була матеріальна підтримка їхніх учителів та учнів. Тому, якщо підходити до поняття благодійної діяльності в ширшому значенні, яке, зокрема, охоплюватиме надання освітніх послуг, фактична сума витрат на благодійність буде більшою, ніж зазначена вище. Крім того, неможливо встановити грошовий еквівалент трудових витрат братчиків, а також точну суму видатків на благодійність парафіяльних братств, з огляду на відсутність систематичності та уніфікованості їхньої щорічної звітності.

Ніжинське братство "Божої Матері всіх скорботних радості" за перші 10 років існування видавало одноразові та періодичні допомоги 2088 особам, переважно жителям м. Ніжина [9, с. 657]. Протягом 25 років діяльності братство роздало більше 10000 руб [1 с. 909]. Зокрема, допомоги видавалися із відсотків на капітал у 2000 руб, який пожертвував відомий український підприємець-цукрозаводчик та благодійник М. Терещенко [10, с. 692].

Безповоротні грошові допомоги видавалися більшості парафіяльних братств Лівобережної України, зазвичай, перед святами Великодня та Різдва. Переважно це були виплати від 1 руб до 3 руб, що здійснювалися вибірково, з огляду на відсутність можливості задоволь-

нити всі прохання. Таким чином, із огляду на невеликі можливості братств, ці грошові допомоги суттєво не змінювали ситуацію і не задовольняли потреб нужденних повною мірою, тому керівництво братств шукало інші способи підтримки бідних.

Так, Лубенське єпархіяльне Спасо-Преображенське братство видавало через парафіяльні братства безвідсоткові позики особам, які потрапили у нещастя. Необхідні кошти виділено з братського капіталу для надання позик на будівництво шкіл, який виконав своє призначення, крім того 2500 руб надав покровитель Братства обер-прокурор Святійшого Синоду К. Победоносцев. Таким чином, до кінця 1899 р Лубенське єпархіяльне братство мало у своєму розпорядженні для видачі позик 3620 руб [8, с. 934].

Загалом, організація видачі братських позик у Лубенському повіті мала наступний вигляд. Позика видавалася лише в тих парафіях, де знаходилися відділення Лубенського єпархіяльного братства. Скористатися нею могли як члени братства, так і кожен парафіянин, який потребував допомоги внаслідок дії тяжких життєвих обставин (падіж худоби, пожежа, хвороба, боргова кабала тощо). Позика надавалася на термін до 2 років та не перевищувала 50 руб. [8, с. 934–935]. Якщо після настання строку повернення позики позичальник не виконував своїх зобов'язань, то позику повинні були повернути поручителі. Якщо останні не вчиняли відповідно до свого обов'язку, тоді субсидіарну відповідальність несло парафіяльне братство. Із 1899 р, коли розпочалися ці операції, до 1904 р позиками скористалося 146 осіб на суму 2881 руб [6, с. 301].

Деякі парафіяльні братства відкривали на кооперативних началах споживачькі лавки. Наприклад, братство с. Уношева Суразького повіту Чернігівської губернії. Цим же братством відкрито "Спрошене Поштове Відділення", яке займалося своєчасною доставкою кореспонденції жителям села [4, с. 141].

Оригінальним різновидом благодійності парафіяльного братства с. Денег Золотоносського повіту Полтавської губернії була організація вільної пожежної дружини [14, с. 53], ідея створення якої відповідала потребам місцевих жителів, адже більшість селянських житлових споруд та господарських приміщень будувалися із легкозаймистого дерева та підлягала небезпеці знищення вогнем.

Одним із видів благодійної діяльності братств була медична допомога. Деякі члени Лубенського Спасо-Преображенського єпархіяльного братства надавали нужденним необхідне лікування та медичні препарати. Парафіяльне Братство с. Красного Чернігівського повіту Чернігівської губернії в 1914 р відкрило аптеку, якою протягом року користувалося до 400 осіб [4, с. 142].

Велика кількість братств організовувала для бідних обіди на братські свята, розговіння на Різдво та Великдень. Миколаєвське братство с. Ліплявого Золотоносського повіту Полтавської губернії двічі на рік у день храмового свята готувало 4 обіди для бідних та богомольців, яких бувало до 100 осіб. Сестричне Братство імені святих Миколи Чудотворця с. Шишак Хорольського повіту Полтавської губернії щорічно до свята Трійці доставляло ув'язненим Хорольської в'язниці повноцінні обіди [15, с. 1182].

Також братства оплачували поховання безпритульних та незаможних (зокрема, Бориспільське, Остапівське, Шершнівське, Вище Булатецьке парафіяльні братства Лубенського повіту Полтавської губернії) [7, с. 1005]. Чернігівське єпархіяльне братство святого Михаїла, князя Чернігівського відкрило в 1913 р похоронне бюро із задекларованою метою допомогти нужденним м. Чернігова у отриманні дешевих погребальних послуг [4, с. 117].

Братства підлаштовували свою благодійну допомогу до потреб місцевого населення. Парафіяльне братство Михайлівської церкви с. Демок Пирятинського повіту Полтавської губернії надавало допомогу бідним паливом. Сестричне братство с. Шишак Хорольського повіту Полтавської губернії забезпечувало нужденних насінням для весняного посіву [14, с. 42].

До числа благодійних братств варто віднести жіночі або сестричні братства, члени яких особливо виділялися благодійною діяльністю. Зокрема при церквах Полтавської єпархії на початку ХХ ст. існувало 15 сестричних братств [2, с. 297]. Заслугує на увагу діяльність сестричного братства імені Божої Матері "Троєручиці" при храмі Самсона Странноприїмця на Полі Полтавської битви, яка переважно полягала в утриманні "Сестринського притулку для опіки в ім'я Христово немічних та літніх осіб". У притулку опікувалися літні особи жіночої статі православного віросповідання, які знаходилися у безпорадному стані та не мали постійного місця проживання. Підопічні мали можливість читати релігійно-моральні книги у місцевій бібліотеці, їм забезпечувалася необхідна медична допомога, постійний догляд тощо. Впродовж першого року існування у богадільні доглядалося 8 літніх жінок, згодом кількість підопічних коливалося від 20 до 26 осіб. Зокрема, із часу відкриття притулку 5.10.1898 р до 1.01.1902 р у ньому доглядалося 88 літніх осіб.

Велику роль у благодійності братств відігравали окремі філантропи. Майже цілком завдяки пожертвам братиці М. Шнуркової у жовтні 1910 р при Слов'янському відділенні Харківського єпархіального Озерянського братства відкрився та утримувався дитячий притулок. Лише у 1910 р благодійниця пожертвувала для нього ділянку землі, житловий будинок із господарськими спорудами та 10000 руб [11, с. 11-12]. У 1911 р у притулку доглядалося 20 сиріт у віці від 4 до 11 років. Діти шкільного віку відвідували Шнурковську церковно-парафіяльну школу, крім того старші дівчата навчалися рукоділлю. Особлива увага зверталася на релігійно-моральне виховання, також не залишалося без уваги покращення фізичного здоров'я дітей. Для них організувалися ігри та прогулянки на свіжому повітрі, а також відпочинок на слов'янському оздоровчому курорті [13, с. 19-20].

Братства не обмежували сферу впливу лише своєю парафією чи єпархією, а надавали допомогу нужденним різних регіонів Російської імперії. Зокрема, виділялися кошти губерніям, які постраждали від неврожаю. Для прикладу, на початку 1912 р Чернігівським єпархіальним братством святого Михаїла, князя Чернігівського зібрано постраждалим від неврожаю губерніям Російської імперії близько 80 вагонів хлібу.

Із початком Першої світової війни братства Лівобережної України перерозподілили статті видатків. Тепер вони спрямовували допомогу переважно на потреби викликані війною. Їх благодійницька діяльність поширилася наступними напрямками: матеріальною та духовною допомогою воякам, піклуванням про солдатські сім'ї, організацією допомоги біженцям тощо.

Активізувало діяльності, зокрема, Харківське єпархіальне релігійно-просвітницьке Братство Озерянської Божої Матері, яке у Статуті від 31.12.1903 р передбачало благодійність, проте до початку війни майже не здійснювало видатків за цією статтею. На кошти, відпущені ХХVIII Харківським єпархіальним з'їздом духовенства, 1914 р Братством відкрито в єпархії 6 лазаретів місткістю на 165 осіб. Рада Братства видавала суми на утримання лазарету, а також приймала пожертви із єпархії грошима та речами на поранених та хворих воїнів [12, с. 3].

Радою Харківського єпархіального братства надана грошова допомога окремим сімействам та особам, ба-

тьки яких призвані на війну, а також підопічним "Прикарпатського Комітету" біженцям із Галичини. Братство асигнувало зі своїх коштів 100 руб харківському відділу Товариства боротьби із дитячою смертністю "Краплина молока" на видачу молока дітям біженців [12, с. 5].

Чернігівське єпархіальне братство Святого Михаїла, князя Чернігівського, судячи зі щорічних звітів, до реорганізації в 1911 р не здійснювало витрат на благодійність, однак із початком Першої Світової війни його діяльність відзначалася найбільшою результативністю порівняно із іншими братствами Лівобережної України.

Допомогу біженцям Чернігівське єпархіальне братство почало надавати одразу після їх появи в м. Чернігові. Цим займався спеціальний комітет Братства, у віданні якого знаходилися 3 притулки для безкоштовного розміщення біженців, богомольців та інших нужденних. Лише за період із 1.05 – по 1.08.1915 р вони прийняли 4947 чоловіків та 12798 жінок. Крім того, у притулку на "Болдіних горах" роздавалася гаряча їжа та чай близько 500 біженцям щоденно. Також на кошти Братства та пожертви від церков відкрито дешеvu столову, де найбільш з них харчувалися безкоштовно. Біженцям допомагали в пошуку роботи, надавали безкоштовні квартири, зараховували їх дітей до навчальних закладів. Парафіяльні братства піклувалися про організацію побуту біженців у повітах Чернігівської єпархії, проводили збір грошей, продуктів та білизни для допомоги евакуйованим тощо. За наявними даними, у 1915 р братством святого Михаїла, князя Чернігівського у межах Чернігівської єпархії витрачено на допомогу біженцям 126107 р 53 к.

У приміщенні Лялицького палацу в с. Ляличах Суразького повіту Чернігівської губернії, спроектованого знаменитим архітектором Дж. Гварнегі, обладнано братський лазарет на 100 ліжок. Він утримувався за рахунок відрухувань із заробітку службовців єпархіальних та братських духовних навчальних закладів, а також церковнослужителів. Крім того, надходили добровільні пожертви від парафіяльних братств, сума яких до 1.01.1916 р досягла 19289 руб 95 к [5, с. 70]. Також парафіяльні сільські братства, через які проходив шлях до лазарету, влаштовували для поранених гарячі сніданки та споряджали підводи до вокзалів для перевезення воїнів [4, с. 134].

Парафіяльні братства Чернігівської єпархії займалися виготовленням теплих жилеток та іншого одягу для воїнів. У 1914 р на потреби армії відправлено 36890 жилеток на суму до 73780 руб, пожертвувано інші речі загальною вартістю 97474 руб 40 к [4, с. 130]. Чернігівське єпархіальне братство відгукнулось на урядові постанови про допомогу армії шляхом виготовлення мішків для землі, організації збору залізного лому на потреби війни, допомагало поширенню серед населення відомостей про воєнну позику через публічні обговорення та розсилку інформаційної літератури, відсилало подарунки воїнам до Різдва тощо.

Парафіяльні братства братства святого Михаїла збирали докладні відомості про потреби сімей воїнів [4, с. 127]. Протягом вересня – грудня 1914 р парафіяльними Братствами обстежено становище 202107 таких сімейств та надано допомог на суму 241440 руб 45 ½ к [4, с. 129].

Крім грошових пожертв братчики надавали істотну підтримку сімействам воїнів допомогою на полях та огородах. Іншим видом допомоги сімействам мобілізованих була організація в літній період ясел для догляду за дітьми. Наприклад, у Глухівському повіті в 1915 р відкрито ясла при всіх церковних школах, а всього в єпархії функціонували 51 ясла [5, с. 67]. Багато парафі-

яльних братств повністю чи частково фінансували утримання кількох дітей-сиріт війни та поранених воїнів.

Про динаміку зростання пожертв, зібраних парафіяльними братствами Чернігівської єпархії на потреби воєнного часу свідчать наступні дані: в 1914 р зібрано 373961 руб 87 к, а 1916 р їх обсяг виражався у майже вдвічі більшій сумі – 698448 руб 11 ½ к [5, с. 70].

Доброчинна діяльність православних братств у Харківській єпархії була порівняно слабкорозвиненою, більше уваги братства приділяли місіонерській діяльності та релігійному вихованню.

Таким чином, хоча благодійність для православних церковних братств Лівобережної України не була першочерговою ціллю і носила обмежений характер, однак братські організації відігравали не останню роль у вирішенні гострих соціальних проблем Російської імперії кін. XIX – поч. XX ст. Ліберальні перетворення другої половини XIX ст. стали поштовхом до зародження елементів громадянського суспільства, що виявилось, зокрема, в утворенні органів церковно-громадянської благодійності, до яких можна віднести більшу частину православних братств. Підставою для критики братств може слугувати та обставина, що вони переважно акумулювали і перерозподіляли гроші обмеженого і завжди наявного в кожній місцевості кола потенційних благодійників та часто нічого не робили, щоб ці кошти "пустили в діло", усунувши справжню причину бідності. Однак траплялися приємні винятки, наприклад, організація кредитних товариств, споживацьких лавок, прокатних станцій сільсько-господарської техніки тощо. Перевагою благодійної діяльності братств була особиста зацікавленості братчиків, їх ентузіазм і відданість справі, як наслідок – максимальна адресність та ефективність допомоги, прозоре витрачання коштів. Заслугує на подальше

дослідження питання функціонування братств Лівобережної України під час Першої світової війни, коли відбулася активізація їх благодійної діяльності.

1. Бережков М. По поводу двадцатипятилетия Нѣжинскаго Братства Божіей Матери, всѣхъ скорбящихъ Радости // ЧЕИ. – 1909. – Ч. 2. – № 24. – 15 декабря. – С. 905 – 1911. 2. Всеподданнейший отчетъ оберъ-прокурора Святейшаго Синода К. Победоносцева по вѣдомству православнаго исповѣданія за 1908 – 1909 гг. – СПб, 1911. – 663 с. 3. Десятилетія дѣятельность Полтавскаго Епархіальнаго Свято-Макарѣвскаго Братства (по архивнымъ даннымъ и официалнымъ источникамъ) // Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости. – 1900. – Ч. 2. – № 30. – С. 2003-2016. 4. Жизнь и дѣятельность Братства св. Михаила, князя Черниговскаго за 1914 годъ // Черниговскій церковно-общественный вестник. – Черниговъ, 1915. – 142 с. 5. Жизнь и дѣятельность Братства Святаго Михаила, князя Черниговскаго въ 1915 г. (Продолженіе) // Вѣра и жизнь. – 1916. – Часть неофициальная. – № 19 – 20. – С. 57 – 78. 6. Лубенское Иоанно-Предтеченское Братство въ 1903/1904 г // ПЕВ. – 1905. – Ч. 1. – № 14. – С. 299 – 303. 7. Лубенское Спасо-Преображенское братство в 1894 – 1895 году // ПЕВ. – 1895. – Ч. 1. – № 22. – 15 ноября. – С. 998 – 1011. 8. Лубенское Спасо-Преображенское Братство въ 1898/1899 г // ПЕВ. – 1899. – Ч. 1. – № 30. – С. 929 – 940. 9. Отчетъ Нѣжинскаго Братства "Божіей Матери всѣхъ скорбящихъ радости" за 10 годъ, съ 25.10.1892 по 24.10.1893 г. // ЧЕИ. – 1893. – Ч. 1. – С. 657-678. 10. Отчетъ Нѣжинскаго Братства Божіей Матери, "всѣхъ скорбящихъ радости" за 10 годъ, съ 1902 – 1903 братскій годъ // ЧЕИ. – 1903. – Ч. 1. – № 22. – 15 ноября. – С. 690 -698. 11. Отчетъ о дѣятельности Харьковскаго религіозно-просвѣтительнаго Братства Озерянскои иконы Божіей Матери за время съ 1.10.1910 – 1.10.1911 г. // Вѣра и Разумъ. – 1912. – № 3 (приложение). – С. 1 – 22. 12. Отчетъ о дѣятельности Харьковскаго религіозно-просвѣтительнаго Братства Озерянскои Иконы Божіей Матери за время съ 1.10.1914 г. по 1.10.1915 года // Пастыръ и паства. – 1916. – № 13 – 14. – с. 1 – 8. 13. Отчетъ о дѣятельности Харьковскаго религіозно-просвѣтительнаго епархіальнаго братства Озерянскои иконы Божіей Матери за время съ 1.10.1911 г. по 1.10.1912 г. – Харьковъ, 1912. – 28 с. 14. Отчетъ о состояніи и дѣятельности Полтавскаго Епархіальнаго Свято-Макарѣвскаго Братства за 1902 годъ // ПЕВ. – 1904. – Ч. 1. – № 4. – С. 52 – 61. 15. Протопопов В., свящ. Поученіе въ день братскаго праздника // ПЕВ. – 1902. – Ч. 2. – № 27. – С. 1181 – 1184.

Надійшла до редколегії 11.04.12

М. Стельмах, асп.

НІМЕЦЬКИЙ "SONDERWEG" В СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядається дискусія німецького "особливого шляху" (Sonderweg) в сучасній зарубіжній історіографії, яка набула актуальності в кінці 80-х рр. XX ст. Проналізовано найбільш популярні та вагомі праці таких впливових істориків як Х.-У. Веллер, Т. Ніппердей і Ю. Кокка, які внесли значний науковий внесок у розгляд цієї теми.

This article is devoted to the discussion of German Sonderweg in contemporary foreign historiography which became actual in the late 80-th of the XX century. Their have been analyzed the most popular and valuable researches of the most authoritative historians like H. U. Wehler, T. Nipperdey and Y. Kocka, who made a grate scientific contribution in research of this thesis.

В сучасній зарубіжній історіографії в черговий раз відродилася дискусія про німецький "особливий шлях" (Sonderweg), що було спричинено спробами окремих німецьких істориків та публіцистів на початку 1990 р. заново переглянути німецьку історію XIX і першої половини XX ст. [5,7,8,10,11,12,13]. Насамперед історики та представники суміжних дисциплін прагнули знайти відповіді та пояснення агресивній політиці німецького уряду, яку він проводив починаючи з часів Німецької імперії (1971-1918 рр.) і до завершення Другої світової війни. Зазначимо, що суспільного звучання ця проблема набула з огляду на те, що напередодні і після об'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 р. серед німецької інтелігенції, включаючи істориків, почали посилюватися націоналістичні погляди, які, в свою чергу, знаходили відображення й у їхніх дослідженнях. Німецькі історики намагалися відтворити національну історію та, певною мірою, дати позитивне пояснення усьому ходу політичних подій у німецькій історії у XX ст., не виправдати епоху націонал-соціалізму, а скоріше, здійснити пересомислення та перенаціоналізацію німецької історичної свідомості [2, рр. 111-113].

Крім прихильників парадигми *Sonderweg* існували її противники, які дотримувалися протилежної думки що-

до аналізу політичних подій XIX – XX ст., таких як поява націонал-соціалізму та перетворення Німеччини на тоталітарну державу та причин їх виникнення. Яке місце націонал-соціалізму в історії, які наслідки ця катастрофа має для Німеччини, яка ймовірність появи даного явища знову – ось лише декілька питань, які хвилювали академічні кола в новітній дискусії. Значна частина авторів звертали свій погляд на особливості розвитку Німеччини XIX ст. У даній статті будуть розглянуті лише окремі дискусійні питання та звернена основна увага на появу самої концепції "особливого" німецького шляху.

Насамперед, зазначимо, що вона має міцне коріння в німецькій історіографії та історичній думці ще з XIX ст. і протягом цього тривалого часу отримувала позитивне чи негативне звучання в залежності від змінного змістового наповнення [16, с.461]. У першій половині XIX ст. німецька історіографія виробила концепцію про особливу культурну місію німців (*Kulturstaat*), яка формувала уявлення про культурну зверхність Німеччини в Європі. Консервативна, політично-орієнтована національна історіографія в працях її найвідоміших представників (Г. Зібель, Г. Трейчке, Г. Дельбрук та ін.) захищала ідею про багатівічне існування німецької нації та необхідність єдності. Піднесення Пруссії до рівня сильної евро-

© Стельмах М., 2012